

ЖИВЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ НА СТОРОЖІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Як найдосконаліший орґан ніколи не замінить виконавця і найкраще фото не витіснить картини художника, так ніякий типографський витвір не заступить живого слова і ніякий підручник не замінить учителя.

М.О. Корф (Руководство к "Нашему другу").

Життя Миколи Олександровича Корфа мало скластися за традиційною для його шляхетного роду схемою: після закінчення навчання обдарованого юнака-сироту з баронським титулом очікувала успішна дипломатична кар'єра у міністерстві юстиції, визнання у вищому світі, чини, нагороди. Однак потяг до неприбуткової педагогічної справи, бажання віддатися служінню народові, а не окремії можновладній верхівці суспільства, рішуче перемогли. Вивчаючи сторінки такої короткої біографії М.О. Корфа (а він прожив лише 49 років!), дивуєшся, як багато встигла зробити ця людина для української освіти: організувати понад 40 земських шкіл, написати і особисто апробувати декілька підручників для початкових класів, запровадити ідею сучасних класів-комплектів, підготувати і працевлаштувати чимало обдарованих учителів (у тому числі вихідців із селянських родин), перетворивши свій маєток у с. Нескучному Катеринославської губернії на справжнє педагогічне училище, керувати освітянськими з'їздами, захищати права селянства на безкоштовне навчання та медичне забезпечення у земстві, — здобути за все це визнання, величезну повагу й любов від простого люду поряд з ненавистю та побоюванням з боку дворян-поміщиків.

"Засвоївши рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, а й безкінечно велику кількість понять. Такий цей великий педагог – рідне слово" [2, 560], — погоджуючись із К.Д. Ушинським, на уроках грамоти в сільських школах Микола Олександрович глибоко переконався у справедливості цієї думки видатного педагога про першочерговість навчання дітей рідної, зокрема української, мови, хоча сам був німцем за походженням та здобув освіту російською мовою [1]. Як вдумливий методист, він доводив, наприклад, що чужим російським словом "потолок" не слід замінювати добре відоме дітям українське слово "стеля", оскільки тільки останнє може відтворити у свідомості учнів явище дійсності — отже, засвоєння почутого від учителя нового матеріалу загальмується. Природжений педагогічний таланти, активна демократична позиція, високий інтелект, жвавість розуму та гранична точність у висловленні думок, притаманні Миколі Корфу, дали йому право окреслити ряд вимог до вчителя початкової школи, серед яких знання мови та

майстерне вміння користуватися її ресурсами у професійному спілкуванні (що лежить в основі визначення сучасного поняття мовнокомунікативної професійної компетенції педагога) посідають одне з перших місць. Таким чином, крізь призму саме такого бачення проблеми формування мовних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя, у цій статті ми ставимо за *мету* здійснити спробу висвітлення окремих аспектів мовної підготовки майбутніх учителів (у тому числі початкової школи) в умовах українсько-російського білінгвізму на території України.

Проблема двомовності лежить у площині наукових досліджень педагогів і мовознавців, істориків і політологів, психологів і соціологів, привертає увагу публіцистів і політиків. На жаль, чимало вчителів-нефілологів у виявах своєї мовнокомунікативної неспроможності посилається на те, що суржикова мова краще сприймається населенням (зокрема, школярами), ніж літературна, унормована. Поблажливе ставлення до суржика (суміші зіпсованих української і російської мов) та ототожнювання його із живим народним словом спричинені, безсумнівно, недоліками мовної освіти на нефілологічних факультетах педагогічних ВНЗ. Спираючись на тривалий досвід роботи, спрямованої на формування комунікативної мовної компетенції майбутніх учителів, окреслимо найефективніші, на наш погляд, технології діагностико-навчальної діяльності викладача-словесника ВНЗ.

Метод контрольно-навчального тестування з мови, на нашу думку, дає можливість не тільки належним чином здійснити моніторинг якостей мовлення майбутніх учителів, відстежити динаміку формування мовнокомунікативної професійної компетенції останніх, а й оптимізувати процес самонавчання, що є надзвичайно актуальним з огляду на концептуальні зміни сучасної філософії освіти. Рамки статті не дозволяють повною мірою охарактеризувати пропоновану нами технологію і географію такого тестування — зупинимось лише на тих тестах, які проводилися нами на нефілологічних факультетах Житомирського державного університету імені Івана Франка з метою встановити рівень сформованості лексичної мовнокомунікативної професійної компетенції при перекладі лексем з російської мови українською.

Критеріями сформованості лексичної мовнокомунікативної компетенції студентів визначено: багатство словника студента; знання лексичних явищ української мови — синонімії, антонімії, омонімії, паронімії; вміння будувати синонімічні ряди, антонімічні пари, розрізняти явища полісемії і омонімії (з опорою на контекст); знання професійних термінів (загальнопедагогічних і фахових), вміння вживати їх у тексті; знання про склад лексики української мови за її походженням, про активну і пасивну лексику, вміння пояснити значення слів за допомогою контексту; знання фразеологізмів, вміння дібрати до них слова-відповідники; вміння перекладати загальноповживані російські слова українською мовою, вміння виявляти і лексичні помилки в своєму і чужому мовленні, аргументовано виправляти їх. Окреслені критерії

дали змогу за допомогою тестів визначити рівні сформованості мовнокомунікативної професійної компетенції студентів: низький (мінімальний), середній (достатній), належний, високий (творчий). З-поміж 6 диференційованих за ступенем складності тестів з лексики та фразеології, результати яких ми записували в узагальненій таблиці рівня сформованості лексичної компетенції, наведемо приклади завдань на російсько-український переклад:

МОВНОКОМУНІКАТИВНА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ

ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД

ТЕСТ

І рівень складності

Запишіть слово українською мовою, скориставшись варіантами а), б).

1. Адаптированный — а) адаптований; б) адаптирований.
2. Амбиция — а) нороз; б) амбітність.
3. Антимония — а) байдики бити; б) теревені правити.
4. Аутентичный — а) автоматичний; б) автентичний.
5. Басня — а) байка; б) гумореска.
6. Бахча — а) баштан; б) кукурудзище.
7. Бега — а) марафон; б) перегони.
8. Безотцовщина — а) безбатченко; б) лобуряка.
9. Благородство — а) стриманість; б) шляхетність.
10. Честь — а) гідність; б) самодостатність.
11. Восторг — а) захват; б) щастя.
12. Вспышка — а) спалах; б) підпалина.
13. Прихоть — а) бажання; б) забаганка.
14. Своеволие — а) свавілля; б) наказ.
15. Двор — а) обійстя; б) вулиця.
16. Длится — а) затримуватися; б) тривати.
17. Единодушный — а) одностайний; б) згодний.
18. Единоборство — а) боротьба; б) двобій.
19. Жеманный — а) бажаний; б) манірний.
20. Заем — а) позичка; б) передплата.
21. Заимствование — а) позичка; б) переймання.
22. Закалка — а) загартування; б) тренування.
23. Затея — а) замір; б) ідея.
24. Зачинщик — а) піонер; б) заводій.
25. Зыбь — а) брижі; б) хвилі.
26. Изложение — а) переказ; б) твір.
27. Изначально — а) визначально; б) споконвічно.
28. Изразец — а) кахель; б) вірець.
29. Изюминка — а) виноградинка; б) родзинка.
30. Икота — а) гикавка; б) заїкання.
31. Иноязычный — а) чужомовний; б) позичений.
32. Искушение — а) спокута; б) спокуса.
33. Кормчий — а) керманіч; б) керівник.
34. Ледокол — а) льодокіл; б) криголам.
35. Малочисленный — а) нечисленний; б) малочисельний.
36. Мешок — а) торбина; б) лантух.
37. Моросить — а) маячить; б) мрячить.
38. Мошенник — а) шахрай; б) шабашник.
39. Накануне — а) напередодні; б) нарешті.
40. Намекать — а) нагадувати; б) натякати.
41. Наличные — а) готівка; б) дріб'язки.
42. Намеренно — а) зловтішно; б) навмисно.
43. Наобум — а) навмання; б) безпідставно.
44. Напутствие — а) напуття; б) відбуття.
45. Натравить — а) отруїти; б) нацькувати.
46. Характер — а) вдача; б) талан.
47. Начинаящий — а) початковий; б) початківець.
48. Недвижимость — а) фундаментальність; б) нерухомість.
49. Необоснованный — а) необґрунтований; б) нелітературний.
50. Олицетворение — а) уособлення; б) театралізація.
51. Осваивать — а) ознайомлюватися; б) опановувати.
52. Осведомленность — а) поінформованість; б) вченість.
53. Осунуться — а)

змарніти; б) змінитися. 54. Отеки — а) зволоження; б) набряки. 55. Отнюдь — а) на жаль; б) аж ніяк. 56. Отождествлять — а) ототожнювати; б) порівнювати. 57. Падчерица — а) пасербиця; б) братова. 58. Пеленать — а) сповивати; б) загортати. 59. Переплет — а) мереживо; б) палітурка. 60. Письменность — а) писемність; б) риторика. 61. Питомец — а) вихованець; б) приятель. 62. Подписка — а) підпис; б) передплата. 63. Подражание — а) спростування; б) наслідування. 64. Подхалим — а) підлабузник; б) підлеглий. 65. Поздравлять — а) віншувати; б) зичити. 66. Покос — а) сіножать; б) пасовище. 67. Понуро — а) ворожо; б) похнюплено. 68. Понятливый — а) розбірливий; б) тямущий. 69. Превосходство — а) перевага; б) надлишковість. 70. Преемственный — а) спадкоємний; б) спадковий. 71. Презирать — а) помічати; б) зневажати. 72. Призвание — а) поклик; б) виклик. 73. Приличный — а) особистий; б) пристойний. 74. Применение — а) пристосування; б) застосування. 75. Принуждение — а) примус; б) вимога. 76. Приспособиться — а) застосуватися; б) пристосуватися. 77. Пыливо — а) уважно; б) допитливо. 78. Размышлять — а) вагатися; б) міркувати. 79. Ракушка — а) мушля; б) мушмула. 80. Распутица — а) каламуть; б) бездоріжжя. 81. Растрепа — а) негіпаха; б) неохайний. 82. Расшитый — а) вигаптуваний; б) перешитий. 83. Ротозей — а) гава; б) недоумок. 84. Сверстник — а) одноліток; б) однодумець. 85. Суета — а) метушня; б) натовп. 86. Тлетворно — а) згубно; б) стабільно. 87. Убеждения — а) переконання; б) свідчення. 88. Усидчивый — а) ретельний; б) флегматичний. 89. Ухаб — а) вибоїна; б) яма.

Із 164 студентів-першокурсників навчально-наукового інституту педагогіки, соціально-психологічного, природничого факультетів та факультету фізичного виховання і спорту, що виконували запропоновані вище завдання, лише троє студентів виявили високий рівень, 108 — належний, 53 — достатній рівень знань, умінь і навичок. Показово, що низького рівня не було у жодній роботі. Аналізуючи характер лексичних помилок, пов'язаних з перекладом російських слів українською мовою, ми відстежили: 1. Більше 50% студентів неправильно переклали слова: бахча (окрім природничого факультету), бега, безотцовщина, прихоть, единоборство (за винятком факультету фізвиховання), изначально, изразец, осунуться, отнюдь, ротозей, ухаб, преемственный, напутствие, восторг, вспышка, затея, поздравлять, растрепа, искупление. 2. Від 25% до 50% студентів обрали неправильний варіант перекладу слів: амбиция, ледакол, заимствование, распутица, понятливый, малочисленный, мешок, жеманный, расшитый, олицетворение, наобум, понуро, сверстник, усидчивый, переплет, подписка, единокдушный. 3. Менше 25% тестованих помилилося у перекладі лексем: искупление, накануне, отождествлять, приспособиться, убеждения, изложение, длится, подражание, подхалим, пыливо, икота, заем, характер. 4. Поодинокі помилки зустрічалися у словах: изюминка, моросить, зачинщик, честь, двор, вспышка, бега, намеренно, иноязычный.

Не вдаючись у статті до характеристики кожного помилкового перекладу, сформулюємо загальні висновки про фактори, що його зумовили: 1. Мовленнєве оточення, в якому протягом дня перебуває студент (спілкування в родині, колі сусідів, друзів, однокурсників, помилки — зокрема суржик — у мовленні викладачів, представників ЗМІ, анонімних співрозмовників тощо). 2. Неналежна увага шкільних учителів до використання міжпредметніх зв'язків у викладанні української і російської мов. 3. Обмеженість активного словника студентів через відсутність у них читацьких інтересів та низький рівень інформаційної компетенції. 4. Недостатній рівень когнітивної діяльності, відсутність життєвого досвіду, трудових навичок, спостережливості за природою (здебільшого через урбанізацію суспільства).

При оцінюванні відповідей враховувався відсоток ймовірного списування, відгадування, асоціативного тлумачення слів. Окрім того, вже на першому курсі фахова термінологія та професійна лексика, пов'язані з обраним фахом, значно розширюють активний словник майбутніх педагогів. Ознайомивши студентів із результатами тестування (передбачено також і комп'ютерну перевірку завдань), слід запропонувати їм перевірити переклад слів самостійно за допомогою російсько-українських перекладних словників, у разі потреби звернувшись до тлумачних. Відстежити динаміку змін рівня мовнокомунікативної лексичної компетенції у процесі проведення моніторингу дозволяє підсумкове тестування, при якому кількість неправильних відповідей повинна помітно зменшитися. У такий спосіб організації самонавчання з мови функція викладача зводиться до консультативно-координуючої, а передбачені навчальними планами години на індивідуальну і самостійну роботу з мови будуть реально і ефективно виконуватися.

Таким чином, досконале знання мови характеризує професійно компетентного викладача; двомовність при цьому слід розглядати як вільне володіння двома мовами — в Україні це переважно українська і російська, хоча законодавчо визнано рівні права всіх мов на існування й розвиток.

Надзвичайно актуальною в сучасному освітньому просторі видається думка М.О. Корфа про "обширну та різнобічну освіту" вчителя ("Наши педагогические вопросы", 1882). Видатний педагог наполягав на розвитку в людини самостійності та творчих здібностей, окрему увагу приділив наступності і перспективності, міцності отриманих знань. Не випадково М.О. Корф запропонував проводити звіти учителів про виконання своїх професійних обов'язків, заохочував просвітницьку діяльність учителів, їх спілкування з родинами учнів, обмін передовим педагогічним досвідом. Досить толерантно, але й ретельно, контролювалася, за порадою вченого, якість проведення уроків, зверталася особлива увага на культуру мовлення учителя, його виконавську майстерність.

Маючи перед собою чимало прикладів справжніх учителів, які за допомогою слова торкалися найніжніших струн дитячої душі (перефразуючи вислів В.О. Сухомлинського), сучасні

майбутні педагоги повинні прислухатися до мудрих порад наставників минулого. Так, запропонувавши 39 студентам старших курсів факультету дошкільної освіти та фізичної культури Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка та 20 першокурсникам педагогічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського продовжити письмово вислів К. Станіславського: "Справжній священнослужитель у всяку хвилину свого перебування в храмі відчуває в ньому наявність вітара. Справжній актор повинен завжди почувати у театрі близькість сцени". Справжній учитель, на мою думку, ...— дістала такі одкровення: "Справжній учитель повинен постійно відчувати присутність кожної дитини у класі, бути для учнів прикладом доброї людини, друга, любити їх. Інакше не слід обирати професію педагога" (Олена А.); "Я вважаю, що призначенням справжнього вчителя є підготовка дитини до соціального життя, саме вчитель дає настанову, як чинити в тій чи іншій ситуації" (Світлана Н.); "Справжній вчитель — це священнослужитель (бо лікує словом душі дітей) і актор (бо вміє захопити учнів, схвилювати їх). Але вчитель ще й навчає — в цьому його головний обов'язок перед суспільством" (Галина С.). Отже, студенти — майбутні вчителі — повною мірою усвідомлюють важливість покладеного на них завдання.

Таким чином, у статті ми намагалися довести, що проблема мовнокомунікативної підготовки вчителя, збагачення його активного словника у поєднанні з боротьбою за чистоту мови завжди хвилювала педагогів-патріотів, таких, яким був Микола Олександрович Корф. Саме завдяки закладеному в минувшині підґрунтю ми маємо зараз чіткі орієнтири мовної політики в галузі вищої педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Н. Корф. Земский вопрос (о народном образовании). — СПб, 1867. — 64 с.
2. К.Д. Ушинский. Родное слово. — ПСС, Т.2. — М., 1948.

Анотація. Климова К.Я. Живе слово вчителя на сторожі національної освіти.

Статтю присвячено деяким аспектам проблеми формування мовної комунікативної компетенції майбутніх учителів під кутом зору методичних порад М.О. Корфа; автор ознайомлює з технологією контрольно-навчального тестування, проведеного у ході педагогічного моніторингу.

Annotation. Klymova K.Ya. Teacher's vivid word is on guard of national education.

The article is devoted to some aspects of forming language communicative competence of prospective teachers from the point of M.O. Korf's methodic advice; the author presents controlling and educational testing conducted during pedagogical monitoring.